

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

**2024/3-SON
ILOVA TO'PLAM**

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

M.R.Shermatov, B.D.Abdikaxorov	
Zararkunanda tangachaqaqnotlilar populyatsiya zichligini monitoring qilish uslublari	333
M.R.Shermatov	
Farg'ona vodiysi agroekotizimlari metall tusli tunlamlari (Lepidoptera, Noctuidae, Plusiinae)	338
B.M.Sheraliyev	
Dukentsoy daryosi ixtiofaunasining hozirgi tur tarkibi	343
B.Sh.Sheraliyev, O.S.Azamov, M.M.Raxmonov, Sh.A.Xalimov	
Isfayramsoy daryosi quyi oqimi ixtiofaunasining hozirgi tur tarkibi	347
E.X.Najmiddinov, X.Z.To'ychiyeva	
Farg'ona vodiysi suv omborlarida uchraydigan baliqlar gelmintofaunasi	353
E.X.Najmiddinov	
Farg'ona vodiysi baliqchilik xo'jaliklarida yetishtiriladigan baliqlar gelmentofaunasi	357
E.X.Najmiddinov	
Oq do'ngpeshona balig'i gelmintozi kasalliklariga qarshi antigelmintik preparallarni qo'llash usullari	360
M.M.Yunusov, M.M.Abduhalimova	
Shiralarning qishki tinim holati	363
M.M.Yunusov, M.M.Abduhalimova	
Shiralar biologiyasidagi o'ziga xos xususiyatlari	366
M.M.Raxmonov, O.S.Azamov, B.M.Sheraliyev	
Shohimardonsoy-Marg'ilonsoy daryosi ixtiofaunasining (Teleostei: Actinopterygii) yangilangan turlar ro'yxati va muhofaza maqomi	371
M.A.Axmadjonova	
<i>Lixus bardanae</i> J.C.Fabricius, 1787 (Coleoptera: Curculionidae) turining Farg'ona vodiysida tarqalishi haqida	377
Sh.A.Xalimov, A.M.Inomov, B.M.Sheraliyev	
Farg'ona viloyati zovurlarida uchrovchi <i>Triplophysa strauchii</i> (Kessler, 1874) ning uzunlik va og'irlik munosabatlari	381
Sh.A.Xalimov	
Farg'ona vodiysi suv havzalarida uchrovchi <i>Triplophysa strauchii</i> (Kessler, 1874) ning tarqalishi va geoaxborot ma'lumotlari	387
Sh.B.Yo'ldashev	
O'zbekiston gerpetofaunasining tur tarkibi	393
Ahmadjonova Sadoqatxon, S.A.Adxamova	
Markaziy Farg'ona hududida tarqalgan o'rgimchak turlarining sistematik tahlili va ro'yxati	399
S.Sh.Axmadjonova	
Ayrim ov to'ri hosil qilmaydigan o'rgimchak oilalarining biologik xususiyatlari	403
S.Sh.Axmadjonova	
Spilberger – xanin testi orqali talabalarning nerv zo'riqishlarini aniqlash	407
B.X.Baxromova	
Farg'ona vodiysi o'rgimchaklarining molekulyar identifikatsiyasi natijalari	411
B.X.Baxromova	
O'rgimchak turlarini aniqlashda tutqich to'rlarini ahamiyati	417
B.X.Baxromova, N.G.Odilova	
Farg'ona vodiysida uchrovchi o'rgimchak oilalaridan Thomisidae oilasiga kiruvchi muhim turlarning biologiyasi	422
E.A.Botirov	
<i>Catocala elocata</i> (Esper, 1788) kapalagining (Lepidoptera: Eribidae) morfologiyasi va bioekologik xususiyatlari	427
E.A.Botirov	
<i>Arctia caja</i> (Linnaeus, 1758) kapalagining (Lepidoptera: Eribidae) morfologiyasi va bioekologik xususiyatlari	430
S.M.Isag'aliyeva	
Tabiiy fanlarda funksional topshiriqlar	434

UO'K: 595.787

ARCTIA CAJA (LINNAEUS, 1758) KAPALAGINING (LEPIDOPTERA: ERIBIDAE) MORFOLOGIYASI VA BIOEKOLOGIK XUSUSIYATLARI**МОРФОЛОГИЯ И БИОЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ARCTIA CAJA (LINNAEUS, 1758) (LEPIDOPTERA: ERIBIDAE)****MORPHOLOGY AND BIOECOLOGICAL FEATURES OF ARCTIA CAJA (LINNAEUS, 1758) (LEPIDOPTERA: ERIBIDAE)**

Botirov Elyor Arabboyevich
Farg'ona davlat universiteti, katta o'qituvchi

Annotatsiya

Eribidae oilasiga mansub *Arctia caja* kapalagi Janubiy Farg'ona hududidan ilk bor qayd etildi. *Arctia caja* monovoltin ya'ni bitta avlod berib rivojlanadigan tur hisoblanib, kapalaklarining uchish vaqti iyun-iyul oylariga to'g'ri keladi. Qurtlarining faol davri avgust-oktyabr hamda may-iyun. O'simliklardan ***Rubus idaeus*, *Rubus fruticosus*, *Malus*, *Pyrus*, *Prunus domestica*, *Fragaria*, *Crataegus*, *Populus*, *Salix***larning barglarini zararlaydi. Ozuqa ixtisosligiga ko'ra keng polifag, mezofil ekologik guruhga mansub, yozgi tur. Qurtlari kuz mavsumining ikkinchi yarmidan boshlab qurtlik bosqichida qishlab qoladi. Tadqiqotlar natijasida, *Arctia cajaning* Janubiy Farg'ona xududida tarqalishi, biologiyasi, zarar keltirish xususiyatlari va morfologik tavsifi yoritib berilgan.

Аннотация

Бабочка *Arctia caja*, принадлежащая к семейству Eribidae, впервые отмечена в южных территориях Ферганской долины. *Arctia caja* считается моноvoltинным видом, развивается путем одного поколения, а ее бабочки летают в июне-июле. Активный период личинки – август-октябрь и май-июнь. Повреждает листья ***Rubus idaeus*, *Rubus fruticosus*, *Malus*, *Pyrus*, *Prunus domestica*, *Fragaria*, *Crataegus*, *Populus*, *Salix***. По пищевой специализации – широкий полифаг, летний вид, относящийся к мезофильной экологической группе. Зимуют в личиночной стадии со второй половины осеннего сезона. В результате проведенных исследований, приводятся данные по биологии, распространению, вредоносности и морфологическое описание *Arctia caja* в южных территориях Ферганской долины.

Abstarct

The butterfly *Arctia caja*, belonging to the family Eribidae, was first recorded in the southern territories of the Fergana Valley. *Arctia caja* is considered a univoltine species, develops in one generation, and its butterflies fly in June-July. The active period of the larvae is August-October and May-June. Damages leaves of ***Rubus idaeus*, *Rubus fruticosus*, *Malus*, *Pyrus*, *Prunus domestica*, *Fragaria*, *Crataegus*, *Populus*, *Salix***. According to food specialization, it is a broad polyphagous, summer species belonging to the mesophilic ecological group. They overwinter in the larval stage from the second half of the autumn season. As a result of the research, data on biology, distribution, harmfulness and morphological description of *Arctia caja* in the southern territories of the Fergana Valley are provided.

Kalit so'zlar: Eribidae, *Arctia caja*, Janubiy Farg'ona, monovoltin, ozuqa ixtisosligi, polifag, mezofil, yozgi tur.

Ключевые слова: Eribidae, *Arctia caja*, моновольтин, пищевой специализация, полифаг, мезофилл, летний вид.

Key words: Eribidae, *Arctia caja*, monovoltine, food specialization, polyphage, mesophyll, summer species.

KIRISH

Taxminan 750 avlodga mansub 12 000 turni o'z ichiga olgan Arctiinae kenja oilasi vakillari butun dunyo bo'ylab tangachaqaqnotli hasharotlar xilma-xilligining 6% ni tashkil etadi. Kapalaklarining tana o'lchamlari o'zgaruvchan hamda turli xil rang va shakllarga ega bo'lib, ba'zan boshqa taksonlar bilan mimikriya komplekslarini hosil qiladi. Neotropik mintaqalar boshqa har qanday geografik hududga qaraganda ko'proq Arctiinae xilma-xilligiga ega bo'lib, taxminan 6000 ta turlari tavsiflangan. Hozirga qadar tavsiflanmagan Arctiinae kenja oilasi turlarining asosiy qismi And tog'lari mintaqasida uchraydi [10].

ADABIYOTLAR TAHLILI

V.Dubatolov va K.Philiplar tomonidan ilgari faqat Rossiya hududlarida ma'lum bo'lgan Arctiinae avlodi vakillarini AQShda ham qayd etilganligi ta'kidlangan. Olimlar tomonidan har ikki hududlarning populyatsiyalari o'trasidagi farqlar o'rganilgan [7]. Navneet Singh va hammualiflari tomonidan yozilgan Hindistonning Arctiinae katalogiga 175 avlodga mansub 673 tur va 9 ta kenja tur kiritilgan [8]. X.Bekchanovning (2023) Shimoliy-G'arbiy O'zbekistonning tangachaqaqotli hasharotlar faunasiga bag'ishlangan tadqiqotlari tabiiy hamda antropogen ekotizimlar misolida olib borilgan bo'lib, mazkur ishlarning natijalarida *Arctia caja* turiga oid ma'lumotlar ham uchraydi [1].

TADQIQOT OBYEKTI VA USLUBLARI

Arctia caja kapalagini o'rganish ishlari 2022-2023 yillar davomida Janubiy Farg'onaning Farg'ona, So'x tumanlari hududlarida olib borildi. Kapalaklarni yig'ish asosan kechalari, tungi yoritgichli moslama yordamida amalga oshirildi. Yig'ilgan kapalaklarni erkak va urg'ochi individlaridan 2 tadan na'munasi ajratib olinib, kolleksiya tayyorlandi. Yig'ilgan materiallarni aniqlashda entomologik aniqlagichlar va elektron kataloglardan foydalanildi [2;3;4;5].

Na'munalar Farg'ona tumani Shohimardon (39°58'35.0"N 71°48'46.9"E) va Yordon qishloqlari (39°57'43.2"N, 71°45'58.9"E), So'x tumani Chashma (39°56'27.7"N 71°11'59.3"E), Malbut (40°00'29.2"N 71°07'38.3"E), Tul (40°06'00.3"N 71°05'20.2"E) qishloqlari atrofidagi tabiiy va madaniy landshaftlardan yig'ildi (1-rasm).

1-rasm. Farg'ona tumani Yordon qishlog'i hamda So'x tumani Malbut qishlog'i hududlari **Olingan natijalar.** Olib borilgan tadqiqotlar hamda yig'ilgan namunalar asosida *Arctia caja* kapalagining ozuqa o'simligi, morfologiyasi va biologik xususiyatlari o'rganildi [9].

Taksonomik o'rni:

Oila: Eribidae Leach, 1815

Avlod: *Arctia* Schrank, 1802

Tur: *Arctia caja* (Linnaeus, 1758)

Sinonimlari:

- *Phalaena erinacea* Retzius, 1783
- *Arctia caja phantasma* Niepelt, 1905
- *Arctia caja* v. (ab.) *lusitanica* Spuler, 1906
- *Arctia caja semibrunnea* Vorbrodt, 1914
- *Arctia caja seminigra* Vorbrodt, 1914
- *Arctia caja rebeli* Wnukowsky, 1929

Arctia caja kapalagi Shimoliy Amerika, Yevropa, Uzoq Sharq, Markaziy Osiyoda, Qozog'istonda keng tarqalgan. O'zbekistonda Xorazm vohasida uchrashi (2023) qayd etilgan [1]. Bizning tadqiqotlarimiz natijasida Farg'ona vodiysining janubiy hududi hisoblangan Farg'ona (Shohimardon) va So'x (Malbut, Chashma va Tul) tumanining tog' oldi va adir hududlarida ilk marotaba qayd etildi.

Aniqlangan joyi va muddati: So'x tumani Chashma qishlog'i, aholi tomorqasi ♂1; ♀1 (E.Botirov, M.Muhammedov, 18.07.2023), Farg'ona tumani Shohimardon qishlog'i, Yordon MFY, aholi tomorqasi ♂1; ♀1 (**E.Botirov, 01.08.2023**).

Ozuqa o'simliklari: Malina (*Rubus idaeus* L., 1753); Yejevika (*Rubus fruticosus* L., 1753); Olma (*Malus P. Mill.*, 1754); Nok (*Pyrus* L., 1753); Olxo'ri (*Prunus domestica* L., 1753), Qulupnoy (*Fragaria* L., 1753); Do'lana (*Crataegus Tourn. ex L.*, 1753); Terak (*Populus* L., 1753); Tol (*Salix* L., 1753.).

Qisqacha morfologik tavsifi: Kapalagining tanasini uzunligi 21 mm, mo'ylovlarining uzunligi 9,5 mm, oldingi qanotining uzunligi 27,8 mm, kengligi 12 mm, orqa qanotining uzunligi 21,5 mm, kengligi 15 mm. Kapalak qanotlarini yozganda kengli 59 mm ni tashkil etadi.

Oldingi qanotining yuqori tomoni jigarrang hamda oq rangdan iborat tartibsiz burmali naqshlar hosil qiladi. Orqa qanotlarining ustki tomoni qizil, och qizil yoki sariq rangda, beshta katta dumaloq dog'larining rangi qora (2-rasm).

Kapalaklarida polimorfizm yaxshi rivojlangan bo'lib, bir-biridan ajralib turadi. Har bir turning qanotlarining yuqori qismida individual naqshi mavjud.

2-rasm. *Arctia caja* Linnaeus, 1758 (Original rasm)

Biologiyasi. *Arctia caja* monovoltin ya'ni bitta avlod berib rivojlanadigan tur hisoblanib, kapalaklarining uchish vaqti iyun-iyul oylariga to'g'ri keladi. Qurtlarining faol davri avgust-oktyabr hamda may-iyun. O'simliklardan *Rubus idaeus*, *Rubus fruticosus*, *Malus*, *Pyrus*, *Prunus domestica*, *Fragaria*, *Crataegus*, *Populus*, *Salix*larning barglarini zararlaydi. Ozuqa ixtisosligiga ko'ra keng polifag, mezofil ekologik guruhga mansub, mavsumiy aspektiga ko'ra yozgi tur. Qurtlari kuz mavsumining ikkinchi yarmidan boshlab qurtlik bosqichida qishlab qoladi.

XULOSA

Arctia caja kapalagi Janubiy Farg'ona hududidan ilk bor qayd etildi. *Arctia caja* monovoltin tur bo'lib, kapalaklarining uchish vaqti iyun-iyul oylariga to'g'ri keladi. Qurtlarining faol davri avgust-oktyabr hamda may-iyun. Qurtlari *Rubus idaeus*, *Rubus fruticosus*, *Malus*, *Pyrus*, *Prunus domestica*, *Fragaria*, *Crataegus*, *Populus*, *Salix*larning barglari bilan oziqlanib, zarar keltiradi. Ozuqa ixtisosligiga ko'ra keng polifag, mezofil ekologik guruhga mansub, yozgi tur. Qurtlari kuz mavsumining ikkinchi yarmidan boshlab qurtlik bosqichida qishlab qoladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bekchanov X.O'. "Shimoliy-G'arbiy O'zbekistonning tangachaqanotlilari (Insecta, Lepidoptera) faunasi va ekologiyasi"// Biol. fan. dokt. diss. (DSc).-Toshkent.-2019. - T. 320
2. Botirov E. A. Janubiy Farg'ona agrotsenozlari tunlam kapalaklari (Lepidoptera: Noctuidae) faunasi va ekologik xususiyatlari //Academic research in educational sciences. – 2022. – T. 3. – №. 5. – P. 1276-1283.
3. Botirov E. A. "Janubiy Farg'onaning *Agrotis* avlodi tunlam kapalaklari faunasi va ekologik xususiyatlari"// FarDU. Ilmiy xabarlari. 2023. №.2.-B.173-178.
4. Botirov E. A. "Фауна и экологические особенности бабочек совков (Lepidoptera: Noctuidae) агроценозов Южной Ферганы"// The Way of Science International scientific journal, Volgograd. 2023- №3 (109), -C. 4-8.
5. Botirov E. A. "*Agrotis* avlodi tunlam kapalaklarining (Lepidoptera: Noctuidae) ozuqa spektriga oid"// Xorazm Ma'mun akademiyasi axborotnomasi. 2023. №.5.-B.16-20.
6. Ulziiargal Bayarsaikhan, Young-Don Ju , Bo-Sun Park, Sol-Moon Na, Jae-Won Kim , Dong-June Lee , Jae-Ho Ko , Yang-Seop Bae. "Review of the subfamily Arctiinae (Lepidoptera: Erebidae) in South Korea, with a newly recorded genus"// Journal of Asia-Pacific Biodiversity. 2017.Vol. 10.- P.137-153.
7. Dubatolov V.V. va K.W. Philip Review of the northern Holarctic *Arctia caja* complex (Lepidoptera: Noctuidae: Arctiinae). Entomological Society of Canada, 2013.- №.145. – P. 147-154.

BIOLOGIYA

---

8. Navneet Singh, Rahul Joshi, Jagbir Singh Kirti, Santosh Singh Bisht & Harsimranjeet Singh Param. A catalogue of Indian Arctiinae (Erebidae, Lepidoptera). 2021. Zootaxa 5058. -P.001-118.
9. Shermatov M.R., Botirov E.A. "Tunlam kapalaklarning (Lepidoptera: Noctuoidea) ozuqa spektriga oid". //Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities. – 2022. – T.10. – №.11. – P. 78-84.
10. Suzanne B. Rab Green, Grant L. Gentry, Harold F. Greeney, and Lee A. Dyer. Ecology, Natural History, and Larval Descriptions of Arctiinae (Lepidoptera: Noctuoidea: Erebidae) from a Cloud Forest in the Eastern Andes of Ecuador. Entomological Society of America, 2011. 104(6). –P. 1135-1148.
<http://www.bioone.org/doi/full/10.1603/AN10165>